

Рудалева Л.В.,
аспірант кафедри управління національним
господарством НАДУ

Роль держави у регулюванні посередницької діяльності банків України на фондовому ринку

У статті проаналізовано роль держави у регулюванні посередницької діяльності банків на фондовому ринку. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання посередницької діяльності банків України на фондовому ринку.

Ключові слова: державне регулювання, банківський нагляд, посередницька діяльність банків.

Рудалева Л.В. Роль государства в регулировании посреднической деятельности банков Украины на фондовом рынке

В статье проанализировано роль государства в регулировании посреднической деятельности банков на фондовом рынке. Разработаны рекомендации по усовершенствованию государственного регулирования посреднической деятельности банков Украины на фондовом рынке.

Ключевые слова: государственное регулирование, банковский надзор, посредническая деятельность банков.

Rudaleva L.V. The role of state regulation of commission banking operations of Ukraine on stock market

The role state in regulation of commission banking operations on stock market are analysed in the article. The recommendations of improving the state regulation of commission banking operations on stock market are elaborated.

Key words: state regulation, banking regulation, commission banking operations.

Постановка проблеми. Чинне законодавство України у сфері банківської діяльності, цінних паперів, операцій з ними на фондовому ринку не передбачає будь-яких принципових обмежень для здійснення операцій з цінними паперами комерційними банками. Таким чином, банки України мають можливість здійснювати увесь спектр операцій з цінними паперами.

У державі особливо важливого значення набуває діяльність банків на фондовому ринку, здійснення ними посередницьких операцій як професійних учасників фондового ринку. Роль держави в цьому процесі полягає у виробленні оптимальних форм регулювання здійснення банками вказаного напрямку діяльності з метою досягнення найкращого економічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інституту діяльності банків на ринку цінних паперів вітчизняними науковцями приділена певна увага. Так, серед останніх публікацій слід виділити напрацювання С.В.Черкасової, яка розглядає питання функціонування фінансового ринку, а також їх державного регулювання. Суть надання банками послуг, до яких належить здійснення банками діяльності на фондовому ринку, досліджують І.Г.Скоморович, І.М.Михайловська, А.В.Олійник.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Серед нагальних питань залишається невирішеним питання визначення ролі держави у здійсненні регулювання діяльності банків на фондовому ринку, зокрема їх посередницької діяльності.

Отже, метою цієї статті є аналіз ролі держави у здійсненні регулювання посередницької діяльності банків України на фондовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Законодавством України визначено, що на фондовому ринку можуть здійснюватися такі види професійної діяльності: діяльність

з торгівлі цінними паперами; діяльність з управління активами інституційних інвесторів; депозитарна діяльність; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку [1, ст. 16].

До посередницьких операцій банків на фондовому ринку належать:

1) у сфері професійної діяльності з торгівлі цінними паперами – брокерська діяльність, андеррайтинг та діяльність з управління цінними паперами;

2) у сфері професійної депозитарної діяльності – діяльність зберігача та діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Крім того, банки можуть бути учасниками депозитаріїв [2, с. 246].

У цілому слід зазначити, що здійснюючи будь-який вид професійної діяльності з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку, банки зобов'язані: діяти в інтересах своїх клієнтів, тобто домагатися якнайкращого виконання замовлень та договорів; узгоджувати з клієнтом рівень можливого ризику щодо виконання операцій з цінними паперами; передусім виконувати операції з цінними паперами за договорами та разовими замовленнями клієнтів, а потім власні операції з такими ж самими цінними паперами; у разі наявності в банку-торговця зацікавленості, яка перешкоджає йому виконати договір чи разове замовлення клієнта, негайно повідомити про це.

Банківське законодавство України визначає, що банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій) [5, ст. 47]. Крім того, банкам надається право надавати фінансові послуги, до яких, зокрема, належить професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню [6, ст. 4]. Слід зазначити, що фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [6, ст. 1].

Державне регулювання посередницької діяльності банків на ринку цінних паперів здійснюється у таких формах: прийняття законодавчої бази; видача ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів; регулювання посередницької діяльності банків на ринку цінних паперів; контроль за дотриманням банками законодавства, що регулює їх посередницьку діяльність на ринку цінних паперів; установлення правил і стандартів здійснення банками операцій на ринку цінних паперів та ін. При цьому головним завданням державного регулювання є узгодження інтересів усіх суб'єктів фондового ринку встановленням необхідних обмежень і заборон у їхніх взаємовідносинах, а також непрямым втручанням в їхню діяльність.

Державне регулювання діяльності банків на фондовому ринку, зокрема їх посередницької діяльності, здійснюють Національний банк України (далі – НБУ) та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР).

Так, основними законодавчими актами, які регулюють посередницьку діяльність банків на фондовому ринку, є закони України “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”, “Про цінні папери та фондовий ринок”, “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”.

Крім того, НБУ та НКЦПФР у межах наданих їм повноважень прийнято відповідні нормативно-правові акти, які регулюють вказану сферу діяльності банків.

НБУ та НКЦПФР мають різні функції під час здійснення державного регулювання посередницької діяльності банків на фондовому ринку.

Що стосується функцій НБУ як регулятора, то, *по-перше*, відповідно до банківського законодавства банк не пізніш як за місяць до початку нового виду діяльності (щодо ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій) або надання нового виду фінансових послуг (професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню) зобов'язаний повідомити про це НБУ згідно з вимогами та в порядку, установленими НБУ [6, ст. 47]. Для початку посередницької діяльності на фондовому ринку банк повинен мати ліцензію, протягом відповідного періоду діяльності не повинен бути притягнутий до відповідальності НБУ, повинен мати підрозділ, який здійснюватиме діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій) або іншу професійну діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню, та інше. Банки повідомляють НБУ початок здійснення ними професійної діяльності на фондовому ринку, що здійснюється не пізніше ніж за місяць до початку такої діяльності шляхом подачі повідомлення та визначених нормативно-правовими актами НБУ документів.

По-друге, згідно з банківським законодавством НБУ має право застосувати заходи впливу, визначені нормативно-правовими актами Національного банку, які регулюють питання застосування Національним банком заходів впливу, якщо банк не виконав вимоги, передбачені для початку нового виду діяльності та/або надання нового виду фінансових послуг за результатами інспектування банку.

НКЦПФР справляє визначальний вплив з боку держави на здійснення банками посередницьких операцій на фондовому ринку.

По-перше, згідно із законодавством України НКЦПФР є органом ліцензування професійної діяльності на фондовому ринку [7, ст. 4]. У межах наданих їй повноважень НКЦПФР у встановленому нею порядку видає, переоформлює, зупиняє дію або анулює ліцензії на провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів та видає дублікати і копії таких ліцензій [7, ст. 7]. Так, нормативно-правовими актами НКЦПФР, погодженими з НБУ, визначено, що банки організують свою професійну діяльність на фондовому ринку у складі спеціалізованих структурних підрозділів, що діють на підставі внутрішнього положення про них та які організаційно відокремлені від інших підрозділів банку, що здійснюють інші види діяльності. При цьому законодавством заборонено суміщати роботу сертифікованих фахівців, які забезпечують проведення банком професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами діяльності банку. Для отримання ліцензії банк надає до НКЦПФР заяву про видачу ліцензії на провадження певного виду професійної діяльності на фондовому ринку, до якої додаються документи, вичерпний перелік яких установлений НКЦПФР.

По-друге, НКЦПФР відповідно до наданих їй повноважень установлює вимоги, порядок та стандарти щодо обов'язкового розкриття інформації особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, у тому числі банками [9, ст. 7]. Так, наприклад, відповідно до вимог нормативно-правових актів НКЦПФР банки-зберігачі мають подавати до вказаного державного органу кварталні та річні звіти про свою діяльність як професійних учасників фондового ринку. Квартальні звіти включають в себе відомості про: банк як зберігача цінних паперів; перелік випусків цінних паперів, що обслуговуються банком-зберігачем; розподіл випусків цінних паперів за депонентами; розподіл випусків цінних паперів за власниками пакетів акцій та власниками іпотечних цінних паперів; адміністративні та інформаційні операції, проведені зберігачем цінних паперів; облікові операції, проведені зберігачем цінних паперів; перелік недержавних пенсійних фондів, що

обслуговує зберігач цінних паперів; перелік сертифікованих осіб; дані про тарифи на послуги зберігача цінних паперів; дані про власників пакетів акцій тощо. Річні звіти передбачають подання НКЦПФР банками-зберігачами фінансової звітності, підтвердженої аудиторським висновком. Крім того, банки-зберігачі надають до НКЦПФР відомості у вигляді довідок про: а) накладення санкцій за порушення, пов'язані з господарською та фінансовою діяльністю, іншими органами державної влади протягом звітного періоду; б) факти накладення арешту на рахунки банку-зберігача; в) факти порушення кримінальних та адміністративних справ тощо.

Також нормативно-правовими актами НКЦПФР передбачено подання банками-зберігачами нерегулярної інформації про власників пакетів акцій та власників іпотечних цінних паперів протягом трьох робочих днів після дати виникнення змін на особових рахунках у цінних паперах депонентів банку-зберігача унаслідок: змін на рахунку (відкриття рахунку) у цінних паперах депонента зберігача; збільшення або зменшення кількості акцій на особовому рахунку в цінних паперах власника пакета акцій до встановлених законодавством розмірів.

По-третє, відповідно до наданих їй повноважень НКЦПФР у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів НКЦПФР має повноваження виносити щодо банків – професійних учасників фондового ринку попередження, зупиняти на термін до одного року дію ліцензій, виданих НКЦПФР, анулювати дію таких ліцензій [7, ст. 8].

Так, НКЦПФР має право застосувати такі фінансові санкції у вигляді штрафу у відповідному розмірі за: здійснення діяльності на ринку цінних паперів ліцензії; неподання, подання не в повному обсязі інформації та/або подання недостовірної інформації до НКЦПФР; порушення порядку ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів. Про накладення штрафів на банки НКЦПФР має інформувати НБУ у триденний термін. Крім застосування фінансових санкцій за вказані правопорушення, НКЦПФР може зупиняти або анулювати банку ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку.

На сьогодні основними проблемами розвитку фондового ринку є такі:

1) недосконалість інфраструктури фондового ринку, передусім у сфері депозитарної діяльності, що зумовлена, зокрема, відсутністю в Україні центрального депозитарію цінних паперів;

2) проблеми обліку прав власності на цінні папери. Чинне законодавство, зокрема Закон України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”, передбачає дві форми випуску цінних паперів – документарну та бездокументарну. Документарний випуск акцій обліковують реєстратори, проте окремі фахівці вважають, що система реєстраторів виконала свої функції в процесі приватизації і подальше її існування гальмує розвиток системи обліку прав власності на цінні папери;

3) необхідність приведення законодавства України у відповідність з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і міжнародними стандартами розкриття інформації Міжнародної організації комісії з цінних паперів та запровадження комплексної системи збору та розкриття інформації про учасників фондового ринку;

4) використання інсайдерської інформації під час укладення угод з цінними паперами.

Крім того, ефективне функціонування ринку цінних паперів та його структурних елементів значною мірою залежить від організації регулювання та нагляду за діяльністю його професійних учасників, зокрема банків.

Ключовим аспектом організації систем регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ є забезпечення інституційної незалежності регуляторних органів – НБУ та НКЦПФР.

Отже, для реалізації цих функцій державні регулятори – НКЦПФР та НБУ – мають бути забезпечені відповідними правами, захищеними від втручання в їх діяльність інших органів державної влади, мати необхідний рівень матеріального забезпечення, гарантії від необгрунтованого звільнення фахівців, можливість ініціювати зміни законодавства, проводити самостійну кадрову політику тощо.

Висновки. Посередницька діяльність банків на фондовому ринку полягає у провадженні ними професійної діяльності з торгівлі цінними паперами – брокерської діяльності, андеррайтингу та діяльності з управління цінними паперами; професійної депозитарної діяльності – діяльності зберігача та діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів. Крім того, банки можуть бути учасниками депозитаріїв.

Проаналізувавши роль держави у здійсненні регулювання посередницької діяльності банків на фондовому ринку, можна дійти висновків, що основні регулятори цього процесу – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України – різною мірою впливають на діяльність банків у цьому напрямі: на НКЦПФР покладено основний тягар щодо визначення умов ліцензування певних здійснюваних банками видів професійної діяльності на фондовому ринку та застосування відповідних санкцій за порушення ліцензійних умов, а НБУ тільки наглядає за банками за дотриманням ними банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ.

Рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання посередницької діяльності банків на ринку цінних паперів полягають в тому, що необхідно:

- визначити пріоритети фінансової політики держави та розроблення стратегії розвитку фінансового сектору;
- удосконалити законодавчу та нормативну базу з метою уніфікації регуляторних вимог, методів і процедур нагляду;
- створити надійну систему обміну інформацією між окремими наглядовими органами – НБУ та НКЦПФР – на основі підписання меморандумів або укладання угод про співпрацю та обмін інформацією;
- підвищити рівень прозорості та стійкості функціонування фондового ринку;
- покращити умови роботи та підвищити рівень матеріального заохочення фахівців, створити систему підготовки кадрів та підвищення їхньої кваліфікації;
- поліпшити державне фінансування діяльності наглядових органів – НБУ та НКЦПФР – або запровадження часткового їх фінансування за рахунок учасників ринку;
- удосконалити механізми фондового ринку шляхом розбудови національної депозитарної системи, що має базуватися на впровадженні стратегії автоматизації.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані із аналізом державного регулювання здійснення банками інших видів діяльності на фондовому ринку, зокрема інвестиційної діяльності та діяльності щодо випуску власних цінних паперів, а також вироблення рекомендацій щодо його удосконалення в умовах модернізації економіки.

Список використаних джерел

1. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 13. – Ст. 857.
2. Скоморович І. Г. Банківські операції : [навч. посіб.] / І. Г. Скоморович. – Львів : Вид-во ПП “Магнолія 2006”, 2010. – 482 с.
3. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг : [навч. посіб.] / С. В. Черкасова. – Львів : Магнолія 2006. – 2008. – 492 с.
4. Михайловська І. М. Банківські операції. Кредитно-модульний курс : [навч. посіб.] / І. М. Михайловська, А. В. Олійник. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 646 с.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. – К., 2012. – 119 с.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 32. – Ст. 1457.
7. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292.